

Csonka-Takács Eszter

AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG A SZELLEMI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG RÉSZÉ

Az utóbbi évtizedekben jelentős közösségi változások tanúi lehetünk. Különböző történelmi és társadalmi okok¹ következtében megnövekedett a közösségi szerveződés folyamata, a csoporthoz tartozás tudatának, a közösségként működés megélésének egyéni és társadalmi igénye. Számos közösségi formáció jött létre, illetve talált újra magára, alakult újonnan, vagy kereste szerepét, helyét, új funkcióját a gyorsan átalakuló társadalmi közegben. Fontossá vált a közösségi identitás megerősítése, vagy megfogalmazása, illetve újrafogalmazása, újraértelmezése. Jól érzékelhető ez többek között az önszerveződés, a csoportos érdekképviseleti formák számának megnövekedésén keresztül. Gombamód jöttek létre olyan civil szervezetek, amelyek egy-egy közösségi, kulturális, gyakran hagyományörző tevékenység hálóját fogják össze. Az utóbbi évek tendenciája a településszintű közösségek önazonosságát kifejező/kereső hagyományteremtő rendezvények (falunapok, fesztiválok) létrehozása vagy gyakran felélesztése. Mindenki saját örökséget, hagyományt keres, ezért visszanyúlik saját gyökereihez, rég elfeledett hagyományaihoz, ezért örökséget őriz, hagyományt teremt vagy ápol, mondhatni *örökségesít*².

Szinte minden típusú közösségi megnyilvánulásban közös a tudatosság, az identitás megfogalmazásának igénye, a meg-, kitalált, felélesztett vagy továbbélő hagyomány, a kulturális örökség közösségi specifikumként való értelmezése. A hagyományt megkonstruálják, történelmi alapokra helyezik. Ideális esetben valódi tudományos kutatás zajlik a források felkutatására, megismerésére, értelmezésére. Gyakran archív anyagokat, dokumentumokat, tárgyi emlékeket keresnek és gyűjtenek, bevonva e folyamatba a közösség tagjait vagy akár az emlékeket őrző intézményeket. Következő lépésként gyűjteményt hoznak létre, sőt publikációk is születhetnek a megtalált dokumentumok felhasználásával. Látunk példát a közösségben való hozzáférés biztosítására is, akár digitális formában, akár kiállítás keretében. Fontos tényező a hagyomány gyakorlati megvalósulásának tervezése. A múlt dokumentumaira alapozva megkonstruálják a hagyomány gyakor-

¹ Magyarországon a rendszerváltozás, ezzel összefüggésben a civil szféra szerepének megerősödése, a társadalmi átrendeződés stb.

² ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor 2005. 75.

lásának menetét: kijelölik szereplőit, meghatározzák az akcióelemeket, tárgyi eszközkészletét, időbeliségét, létrehozzák rítusait, írott vagy íratlan szabályait, működésének alapelveit, sőt sok esetben a közösséghez való tartozás kritériumait is. Szinte minden ilyen folyamatban közös az autentikus állapot keresése, kijelölése, az ideális állapothoz való közeledés igénye. Azonban az, hogy mit tekinthetünk autentikusnak, nagyon képlékeny. A „kiindulópont”, a mintaként tekintett állapot meghatározása a történi emlékezet időhatáraitól is függ. Ennek meghatározásában nagy szerepe van az említett források időbeliségének, azok határainak. Annál régebbi nem lehet az autentikus állapot ideje, mint ameddig a források/a történelmi emlékezet képes visszanyúlni. Az autentikus állapot meghatározása szubjektív és relatív, egyfajta konstrukciónak tekinthető – hiszen rekonstruál, és magában hordozza a közösségnek a múlthoz, a gyökerekhez való viszonyát.

Az örökségkonstrukció folyamata egyben szelektálással is jár. Ennek egyik oka a források elérhetőségének kérdése, illetve az, hogy az elért források mennyire teljeseek, minden részletre kiterjedőek. A szelektálás másik oka azonban a megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyokban keresendő. És éppen ez a tényező fontos a mai közösségi hagyományok továbbélésében és elfogadásában. A 21. századra óhatatlanul és természetesen megváltoztak azok a viszonyok, amelyek évtizedekre, netán évszázadokra visszanyúló hagyomány kereteit valaha jelentették. Sem fejlődésnek, sem romlásnak nem szerencsés e változásokat tekinteni, egyszerűen be kell látni és el kell fogadni, hogy a világ és annak részeként a társadalom, a környezet és maga a kultúra folyamatosan változik. Ezért nem lehet számonkérni az említett közösségi törekvések és folyamatok kapcsán az utánzást, a korábbi állapotok változatlan fenntartását, gépies újragyakorlását. Az a szerencsés, ha az örökül kapott hagyomány képes szervesen beépülni a mai viszonyrendszerbe, ha képes megtalálni új funkcióját, a szereplők új feladatait. Akkor lesz igazán közösségi gyakorlattá és válik identitássá, ha a ma embere képes megélni, magáénak érezni, és nem csak a múltat felidéző előadásként, múzeumi kiállításként, egyfajta zárványként hat. Fontos, hogy az újabb és újabb generációk ugyanúgy átélhessék, mint elődeik, hiszen csak ilyen módon lesznek érintettek benne, és lesznek képesek az elsajátításra, gyakorlásra, átadásra és örökítésre.

Az ilyen közösségi szerveződéseknek egyik típusa és egyben jó példája az egri fertálmesterség hagyománya. A közösségi gyakorlat 2014-ben került föl a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére. Ez a tény éppen annak megerősítése, hogy egy közösség miként igyekszik tudatosan visszanyúlni hagyományához, és milyen lépéseket tesz annak megőrzése érdekében. E tanulmánynak nem feladata a fertálmesterség egri gyakorlatának történelmi ismertetése, azt szakavatott kollégák mutatják be e tanulmánykötet lapjain. Azonban örökségvédelmi szempontból érdekes megvizsgálni, miként tekinthető az UNESCO szel-

lemi kulturális egyezménye értelmében szellemi kulturális örökségnek, és miért indokolt a magyarországi nemzeti nyilvántartásban szerepelnie.

Az UNESCO ezen egyezménye 2003-ban indult útjára azzal a céllal, hogy nemzetközi szinten is felhívják a figyelmet a szellemi kulturális örökség jelentőségére, illetve elősegítsék a kulturális sokszínűség széleskörű elismerését. Magyarország 2006-ban csatlakozott hozzá, oly módon, hogy az egyezményt a magyar országgyűlés a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvényben kihirdette. Az egyezményben foglalt javaslatok alapján Magyarországon is megkezdődött a szellemi kulturális örökség azonosítása, számbavétele és ezek alapján állandóan naprakész nyilvántartása. 2008-ban alakult meg az a nemzeti bizottság, amely a nyilvántartás céljára létrehozta a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékét, amelyre a közösségek javaslatai alapján kerülnek fel a Magyarország területén élő közösségi kulturális gyakorlatok. Az egyezmény szerint a „szellemi kulturális örökség”: olyan szó-kés, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratemetnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.³

Az egri fertálmesterség hagyományát érdemes az egyezmény definíciója szempontjából megvizsgálni. Az egyezmény célja az élő, folyamatban lévő közösségi kulturális gyakorlatok megőrzése. Ezt takarja az *identitás* és *folytonosság* érzése kifejezés is, amelyet az adott kulturális örökség elem megléte jelent. Bár a fertálmesterség hagyományának gyakorlata – történelmi okok miatt – jó ideig szünetelt, a felélesztés után nem tűnt gyökér nélkülinek a folytatás, hiszen még élt az egriek emlékezetében az örökség emléke. Sőt, tárgyi megnyilvánulásai is elérhetőek voltak a valaha volt fertálmestereknél vagy leszármazottaiknál. A folytonosságot az is biztosítja, hogy évszázadokra visszamenően dokumentálták az egyes fertályok tisztségviselőinek névsorát, amely segít a hagyomány korának körvonalazásában is. Bár tudvalevő, hogy a névsor még korábbra nyúlik vissza, mint amennyire a dokumentum alapján jelenleg rendelkezésre áll. Az mindenesetre segít az eredet (legalábbis a korai időszak) tudatának megerősítésében, a múlthoz való viszonyulásban.

A meghatározás egyik legfontosabb kitétele az, hogy a közösségek e társadalmi gyakorlatot állandóan *újratemetik*. A bevezetőben említettek szerint tehát éppen azokat a közösségi folyamatokat igyekszik középpontba helyezni és meg-

³ Egyezmény 2§ 1. részlet.

védni az egyezmény, amelyek szerves módon képesek az újabb és újabb generációk körében élő gyakorlatként, funkciójukban működni.⁴ Ez fontos szempont az egri fertálymesterség mai gyakorlatának megértése szempontjából. Az egri hagyomány évtizedeken át szünetelt, ilyen értelemben újjáélesztett örökségről beszélhetünk. A korai, elérhető dokumentumokból rekonstruált hagyomány bizonyos elemei megváltoztak, vagy kimaradtak a hagyomány mai gyakorlatából. Részben azért, mert nyomát, pontos részleteit nem lehet már megtalálni, részben azért, mert a mai viszonyokhoz kellett alkalmazkodni, az új keretek között kell élőként működtetni. Azaz a mai kor számára kellett átélhetővé válnia. A társadalmi szokások rugalmasságának megfelelően az egri fertálymesterség is képes volt megújulni, alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Ennek jó példája az új negyedek létrehozása, mely a város szerkezetének növekedéséből, átrendeződéséből ered. Ebből eredően megnőtt a fertálymesterek száma is, amelyet a hagyomány rendszere képes volt befogadni. Szintén figyelemreméltó változás a fertálymesterek funkciója, helye a merőben új társadalmi közegben. Ezen a téren szintén rugalmasságra volt szükség, hiszen rendfenntartó szerepük jelentősen csökkent, vagy egészen átalakult. Mára hangsúlyosabb szerepet kapott a karitatív, illetve a városvezetés és a negyed között közvetítő jelleg.

Az egri fertálymesterség hagyománya mellett, hogy a mai kor számára régi-esnek nevezhető elemeket őriz (százcánú köpeny, a tisztséget jelképező bot, avatás, archaizáló rítusszövegek), az egyik legrugalmasabb, legváltozatosabb, mozgásban lévő szokásnak tekinthető. Az évenkénti fertálymester-választás a lehető legszélesebb aktív résztvevői kör bevonásával jár, és ez biztosítja, hogy a hagyomány folyamatos mozgásban tartja a várost. Amellett, hogy a fertálymesterré válásnak kötött, szigorú kritérium- és szabályrendszere van, a legnyitottabb, leggyorsabban változó örökségelemnek tekinthető a társadalmi szokások tekintetében. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az örökség hagyományozódása folyamatos mozgásban van.

A mai örökségeket gyakorló közösségekkel való kapcsolatunk tapasztalatai alapján megállapítható, hogy korunkban a hagyományok fennmaradásának, újragondolásának, felélesztésének elengedhetetlen feltétele az általam „motorembernek”-nek nevezett főszereplők jelenléte, aktivitása. Minden olyan közösség, amely ma örökséget működtet, rendelkezik egy-egy vezető egyéniséggel, aki képes összefogni, folyamatában életben tartani és navigálni a hagyományt, és általában ők a közösség újrakovácsolásának, összetartásának a kiemelkedő alakjai, akik az érdekképviseletet is megszervezik. Ez a közösségépítő, örökségvédő tudatosság vezeti el a hagyomány fenntartóit a szellemi kulturális örökség nem-

⁴ „Természetesen a szellemi kulturális örökség is merítkezik a múltból, de úgy, hogy az örökségi elemnek a közösség, csoport, vagy adott esetben egyén általi *gyakorlása* tekint vissza legalább két generációra és ez a jelenben is folyó gyakorlat, amellyel, hogy folytonosságot mutat a múltbélivel, semmiképpen sem jelenti az örökségi elem lezártságát...” SOÓS Gábor 2011.

zeti jegyzékére történő felterjesztésig. Az egri fertálymesterség esetében szerencsésnek nevezhető együttállásról beszélhetünk, hiszen a hagyomány felélesztését kezdeményező, a mai napig a kapitányi funkciót betöltő Várkonyi György mellett szakemberek, Petercsák Tivadar és Veres Gábor, valamint szakmai intézmények (Dobó István Vármúzeum) biztosítják a hiteles és szakszerű gyakorlatot.

Emellett az egri fertálymesterség hagyományának továbbélése a közösség elkötelezettségén is múlik. Ameddig az „egriség” részének, egyfajta identitásnak tekinthető a fertálymesterség gyakorlása, addig remélhető, hogy újabb és újabb tisztségviselők hordják büszkén a feladathoz tartozó attribútumokat. Reményeim szerint ehhez a nemzeti jegyzékre kerülés is hozzájárul, erősítve az örökség megőrzésének közösségi tudatosságát.

IRODALOM

Jogszabályok

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről (6/2006. (III. 31.) KÜM határozat)

ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor

2005 A kultúra melankóliája. A kulturális örökség fogalmának megjelenése. Világosság 6. 73–90.

SOÓS Gábor

2011 ”The Relevance of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) for Cultural Diversity” in *Heritage for the Future International Conference Hungarian National Assembly 25 November 2010 Proceedings*, (trans. Péter Pásztor), ed. Klára Papp-Farkas, Office of the Hungarian National Assembly, pp. 87–101.